

સંદેવંત સાવલીંગાનો ગાયનરૂપી નાટક.

રચનાર,

ડા० દામોદર રતનસી સોમાણી.

દોહરો.

તત્તજ છે સૈતન્યનું, જગતનુ પોષણ પ્રેમ;
ભુમી સ્વર્ગ મમતે કરે, જો હર વિવેક નેમ.

(સર્વે હક પ્રસિદ્ધકર્તાએ રાખ્યા છે.)

મુખ્યર્થ:

આરિયન્ડલ છાપખાનામાં છાપ્યું.

સંવત ૧૯૩૯. સને ૧૮૮૩.

કિંમત ૧૧૧ આનો.

સારી વાચ, સસતો ભાવ.

ચીનાઈ.

	કિમ્મત રતલના			રૂ. આ.
ફલાવર પીકુ નંબર ૧	૨ ૦
ફલાવર પીકુ „ ૨	૧ ૮
સુપરફાઇન રોઝ પૌચાંગ	૧ ૪
લમશાની વાચ નંબર ૧	૧ ૪
લમશાની વાચ „ ૨	૦ ૧૪
સુપરફાઇન પૌચાંગ	૧ ૦
ફલાવરી આરેન્જ પીકુ	૧ ૦
ફેમીલી મીડમ્સ	૦ ૧૪
ફાઇનિસ્ટ સેન્ટેડ આરેન્જ પીકુ	૦ ૧૨
મામ્પીરિયલ કેસો કોંગો	૦ ૧૨
સૌચાંગ	૦ ૧૨
કેસો કોંગો...	૦ ૧૦
કોંગો	૦ ૯

હોંડુસ્થાની ચાહુ.

કાંગ્રાવેલી ફલાવરી આરેન્જ પીકુ	૧ ૮
કાંગ્રાવેલી એસ્ટ્રા ફાઇન આરેન્જ પીકુ	૧ ૪
કાંગ્રાવેલી એસ્ટ્રા ફાઇન પીકુ	૧ ૨
વાયના એન્ડ ઇન્ડિયન બેસ્ટ ડ્રાલીટી હામોદર મીડમ્સ	૧ ૨
રાયલ ફેમીલી મીડમ્સ	૧ ૦
કાંગ્રાવેલી પીકુ સૌચાંગ	૧ ૦
કાંગ્રાવેલી સૌચાંગ	૦ ૧૨

સદેવંત સાવલીંગાનો ગાયનરૂપી નાટક.

નાટક પાત્ર.

સદેવંત.....કનકાપુરીનો રાજા.
સાવલીંગા.....કનકાપુરીના નગરશેઠની પુત્રી.
ભાભી.....સાવલીંગાની.
વીરમદે.....પારાસુર ગામનો રાજા.
રૂપાસા.....પારાસુર ગામનો નગરશેઠ.

(જોગી, મેહેતાજી, છોકરાઓ, દરબારીઓ,
સીપાઇઓ, દાસ, દાસી, સાહેલીઓ, વગેરે.)

પ્રવેશ ૧ લો.

(સાવલીંગાના મહેલમાં જવાના રસ્તાપર એક જોગી પ્રવેશ કરે છે.)

જોગી— [નાથ કેસે ગજમે બંદ છુડાવો—એ રાહ.]

પ્રભુ તોરે નામકી લેહે મોહે લાગી. છોડ દુનીયા બયા હું મેં ત્યાગી-ટેક
માત પીતા સુત બંધવ હમે સખ, માયા કે અનુરાગી;

છોડ દીઓ હુ પ્રપંચ એ મનસે, ભકિત લેત તોરી માગી.—પ્રભુ.

ગલી ગલી જાત હું અલેક જગાવન, ભીક્ષા દેત સુભાગી;

સો ભીક્ષા હમ દેત ગુરકું, જો સિદ્ધ હુ બડે ત્યાગી.—પ્રભુ.

(મેહેલના કાર પાસે આવી ભીક્ષા માગેછે.)

સાવલીંગા—(બારીમાંથી.)

[આજ કાઢાન મેઠે લોતો બાંસરો બલમ—એ રાહ.]

જલદી લે બાવાજી લોટ આપું તને પ્રીતથી;
આપું તને પ્રીતથી કે કુળ મારાની રીતથી.—૧૬
મુખ્ય મારું આજ સુધી કેમએ દીકું નથી,
તે મુખ્ય હું ધર્મ અર્થે હાંકતી નહીં નથી.—જલદી.

(જોગી સામું જાય છે; જોગી મુશ્કેલ થઈ પડે છે.)

બાબી—(આવીને)

[ન કર કસદ અરે રેવ મેદાદકા—એ રાજ.]

અરે નાણદી આ શું કીધું જુરું કામ ?
જીવતો 'તો હમણું થયું કેમ આમ ?
રહી ધર પીતાને શું હત્યા કરે ?
વલમાં મજીવ એ સી રીતે મરે ?

સાવલીંગા—મેરે માર્યો હોય તો હું મરું;
મુવો એ આપે તેને હું શું કરું ?
જુરી બાબી આણું શું બોલે કરર;
જોમ આંખ ફાટી મુવો એ જરર,

(જોગીના મોં ઉપર પાણી ધારે છે, ઝિટ્કે તે કુશીયાર થાય છે.)

સાવલીંગા— [તુરે જે રોગ મોલનેકા — એ રાહ.]

અરે બાવા તું લે બીક્ષા, લેઈને માર્ગે તારે જ;
શરમ નહીં તુજને થાયે, થઈ બાવો ને માહાયે.

જોગી—બીક્ષા મેં માંગતા એમ્મી, નહીં ખુબ સુર્તી તુજ જેમ્મી;
કહ્યા જોગીકા ઇતના માન, તેરે જોખનકા દે મોય દાન ?

સાવલીયા—પીટ્યા ઝિવું તું શું બોલે, બોલતાં બોલ નહીં તોયે
 કહીશ જો આપને મારા, જુરા થયે હાલ તો તારા.
 જોગી—આત નહીં મુનતી મેરી, કુજેવી મં કરે તેરી;
 મદેવંતકું મેલાવું જાય, જુલમસેં ઝો કરેગા જાય,
 (જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો. (ઝેક રહેતો.)

(મદેવંતને જોગી દાખલ થાયછે, જોગી યુસ્મામાંજ માલમ પહેરે.)

મદેવંત—(જોગીને) [જ્યેરતાનમે કુચ એવા ખોલવા હમે યુક્ત—એ રાહ.]

અરે આવાજી તું કરે કેમ ઉદાસ?
 મારા રાજમાં કોણે કીધો નીગસ?
 બોલ જલદી કહે કોણે દીધું રે કુખ?
 થયું કેમ જોગીનું નિસ્તેજ મુખ?

જોગી— [અરે લાલદેવ હમ તરફ જલદ આ—એ રાહ.]

ગયા બીક્ષાકું નય મેં આપકા;
 વાં દેખા મેને ઝેક દુખ ચંદ્રમા;
 મૃગ લોચની થી ખડી કામની;
 ન મુતલમે ઝેશી મીલે ભામની;
 ન પત્ની ઝેમી તેરે રંગ મેહલમે;
 મચી અપ્સરા આહ ઝો સ્વર્ગસે?
 ખુખી ઉનકી મુખસેં ઝે કુસે કહે!
 અરે કોન ઉનકે નયનશર મહે!
 ગયા થા મેં બીક્ષાકુ આજ ઉનકી પાસ;

સુંદર દેખકે મુખ હુવા મેં નીરાશ.
નગર શેકકી લડકી ઝો સાવલોંગા;
સફલ કર તેરા જન્મ મિલ ઉન્કુ જન.

(મેગી જાય છે.)

સદેવંત— [પ્રોહીત તેરા અમકા જેસા ગુર—ઝે રાહ.]

પ્યારી નામ સાંભળી થયો છું ઉદામ.—ટેક.

દીકા વીના તુજને ઝો પ્યારી, પામ્યો છું મોહ પાશ.—પ્યારી.

શોધ કરી વેગે મેળવું તુજને, ન મળે યાગ નીરાશ.—પ્યારી.

અદીક પ્રીયાઝે કાળજી કોરકું, શોધુ હું તેનો અવાસ.—પ્યારી.
(જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો. (માતાના મંદીર આગળ ચોક.)

(સાવલોંગા સાહેલીઝો સાથે આવી ગરબો ગાય છે, ને
સદેવંત ગુપ્ત આવી સાંભળે છે.)

સાવલોંગા—

ગરબો.

[જાતી ભુધર રંગ ભરેલા, અથવા રઘુપતિ રામ હૃદયમાં રહેનારે—ઝે રાહ.]

આવો ખેતી ગીત ગાઇઝે પ્રીતેરે, આતી આનંદ ઉપજે ઝે રીતે.—આ

શુભ ઝોછવનો દીન આજેરે; તેથી વાજાં રૂડાં વાજેરે;

જયમ ગગનમાં મેઘજ ગાજે.—આવો ખેતી.

આપો તાલી અતી ઉમંગેરે; જેથી રાગ ચડે પુર રંગેરે;

તો આનંદ માશે ન અંગે.—આવો ખેતી.

પગ મુકી તાલથી ચાલોરે; પુર રાગના રંગમાં મહાસોરે;

મૃગ પેરે ફરી લીયો ઢાળો.—આવો ખેતી.

(સાહેલીઝો જાય છે.)

સદેવંત—(સાવલીંગાને અટકાવીને.)

(એકમે તરે કોઈગમ—એ રાહ.)

પટ ધુંધટનો ખોલ તું, ધુંધટડે મુજ મન વસ્યું,
અંદ્રવદની ખોલ તું નેત્ર કટાક્ષે મન ફર્યું.—ટેક.
વણવ તારો માંભળી ધાયલ મન થયું તહીં,
રખડી થાડ્યો શેહેરમાં જોઈ પ્રીયાને મન હસ્યું.—પટ ધુંધટ.

સાવલીંગા — [કયા ખોરોત દીનસે અથે સનમ—એ રાહ.]

કેમ ખોલું પ્રીતમ ધુંધટો, કેટલાક ધુંધટે ખુવાર થયાં,
ખોઈ સુહૃદ્ શરીરની મુજ, નેત્રે હાલ હવાલ થયાં—ટેક.
હું રંક જાત વણીકની, તમે કુંવર મોટા રાજના,
શું લાભ ખોલે ધુંધટો, મુજ મુખ જોય સાંજના.—કેમ.

સદેવંત—વચન આપું તુજને તુજનિના કો પરચું નહીં,
જો ના કહીશ તું મુજને તો કટાર ખાઈ મરું અહીં.

સાવ.—અકળાઈને તમે એટલા નહી થાઓ વશ બહુ રીસને,
કુરખાન તુજપરથી કરું કંઈ વણીક લાખ દસ વીસને કેમ.
ઉમેદ હોય જો તુજને વરવા તણી મને વાલમાં,
કરી એસ બણવા સાથ મારી આવીને નિશાળમાં.—કેમ.

સદેવંત— [મેદાદ મુજે યાદ રે વલાહ તુ મારી—એ રાહ.]

સુંદરી થાયો આધીન મરજીને તારી;
અનેક સંકટ સહીને પણ કરીશ તને મારી.—ટેક.
પિતા જો મારો કે તારો જાનમાં નાખે વીધન;
હજારો વીધન વીતે પણ ન મુકું વીશારી.—સુંદરી,

સાવર્ણીગા—

[કલ્યાણ રાગની સાખી.]

પ્રીતમ તારી પ્રીત ન વરણી જાય,
લજ આપણું ગુપ્ત રીતે બને એવો કરવો ઉપાય.—ટેક.
નિશાળે પડ્યા તણી, કરીએ છાના જગન,
મોજ કરે મન માનતી, પછી થઈને મગન.—પ્રીતમ.
વખત થયો મુજને ઘણો, તેથી જાગે હું હાલ,
વાલમ વેહુલા આવજો પ્રીતેથી નિશાળ.—પ્રીતમ.

મદેવંત—પારી ઇચ્છા તુજતણી, પૂરણ કરવા કાજ,
એવીશ હું નિશાળમાં, છોડી પાટ ને રાજ.—પ્રીતમ.

પ્રવેશ ૪ થો. (એક નિશાળ.)

(છોકરાઓ નિશાળમાં એકલા દેખાય છે, કેટલાક રમે છે, કેટલાક
વાંચે છે, એવામાં સાવર્ણીગા પ્રવેશ કરે છે.)

સાવર્ણીગા—(સ્વગત) રાગ સોરઠ.

[મારૂં જાંઘતો રાત—એ રાહ.]

પ્રીતમજી કેમ લાગી બહુ વાર, આવને વેગે હૈયાના હાર.—ટેક
આપે કહ્યું તું પ્રીતે એવું મુજને, “પારી વેહુલી આવજો નિશાળ” પ્રી.
આવવિના આવી ઉભીશું એકલી, કરું જેમ બપોરો પોકાર.—પ્રી.
જળવિના જેમ મચ્છ ન જીવે, તેમ તુજવિના હું આ વાર.—પ્રી.

[મોહનરસીયા આવે બગીચામે—એ રાહ.]

પ્રીતમવિના કેવી શામે પારી, ચંદ્રવિના જેવી રાતડલી.—ટેક.
લેહુ લગાડી પેહલાં પ્રીતની, પછે ન કરવી ધાતડલી.—પ્રીતમ.

હું તો જીવું છું આપ આધારે, તજીને મારી જાતડલી.—પ્રીતમ.
મોટે રમીલા આવીને જલદી, પાળ વું તારી વાતડલી.—પ્રીતમ.

(છાકરાઓ ગાય છે.)

[કંગનવા મોરા કરસે સરક ગયોરે—એ રાહ.]

અધા સાથે—છાકરાઓ આવો છાપ કાઢે રમીએ આજેરે.

૧ છોકરો—મેહતાજી ગ્યા છે બાહારે.

૨ છોકરો—બહુ મળ પડશે ત્યારે.

અધા સાથે—છાકરાઓ આવો છાપ કાઢે રમીએ આજેરે.

વડો નિશાળીઓ—મેહતાજી જો આવેરે, સોડીયા ફટકાવેરે.

૧ છોકરો—બહીકણનો વું છે કાઠો,

૨ છોકરો—તહીં અમ જોવા વું પાકો.

૧ તથા ૨ છોકરો—ધીસો એને ખાડ આડી દમવા કાજેરે. છા.

(વડાને મારે છે.)

૩ તથા ૪ છોકરો—(વચમાં પડીને,)—બસ બસ માર્યો છે બહુરે,

૧ છોકરો—હીકજ એ થકું સહુરે.

વડો નિશાળીઓ—મેહતાજીને સંધું કહીશ,

૨ છોકરો—તો શીક્ષા વુજને દધશ. (મેહતાજી પ્રવેશ કરે છે.)

મેહતાજી—મોટે સોડીની સખત વુજને શીક્ષા જાજેરે.—છા.

મેહતાજી— (ધન્દ્રસભાનો રાગ.)

ઉઠાને છાકરાઓ જલદી આજણશુ ન થાઓ,

શીખ્યા હોય જે કાલનો તે પાઠ કરી જાઓ.

છાકરા—એકડે એક મેહતાજીની ટેક દોડીયા ઉપર સાચી

ન આપે તો કાચી.

મેહેતાજી—મુઝ્યો તું આ વાર સોટી, મારું હું ખે ચાર, (મારે છે.)

વડા નિશાળીઆ ખોલ તને, કેમ લાગી બહુ વાર;

છોકરાઓ—સાંભળો મહેતાજી તમને, કહું છું સાચી વાત,

તેડવા ગ્યો તો આ છોકરાને, મારી મુજને લાત.

મેહેતાજી—ખોલ લુચ્યા છોકરા તેં, કેમ મારી ઝિને લાત;

પગ અંચુડા પકડીને, ઉમો રે' મીનીટ સાત.

છોકરો—ઘદી મારી મરી ગઇ, તેથી ગયો મથાણ;

ગોટી રમતાં ઝિને દીઠો ઝિ ચાડીઆને જાણ.

મેહેતાજી—નિશાળ તુજને સોપીને, ગયો તો હું બહાર;

પછવાડેથી મસ્તી કીધી, ઉઠ ખેસ કર હજાર.

છોકરો—મરી ગયો મહેતાજી, ઉઠ ખેસ કર હજાર;

મોટે હવે રજા આપો, લગાડો ન વાર.

(સદેવંત પ્રવેશ કરેછે.)

સદેવંત—(સ્વગત)

[ગરહમને હોલ સનમકું દીધા—ઝિ રાહ.]

સત્વર આવી ખેડી છે હા સુંદર મુજ પ્રિયા,

આપ્યું તે વચન પાળી કરવા લમની ક્રિયા.—ટેક.

ચુરને મેં મોકલ્યો છે સામગ્રી લેવા,

ગાંધર્વ લમ કરવાં છે, આજે નિશાળમાં.—સત્વર.

કાર્ય મારું પુરું કરવા કરું ઝેક ઉપાય,

યુક્તિઝિ કાહાડું સર્વને, ઝેકે ન રહે હાં.—સત્વર.

સદેવંત—(મેહેતાજીને)— રાગ હોરી.

[મગનકે દોન ચાર સખોરો—ઝિ રાહ.]

આજ સીધું દેવાને કાળ, ચુરજી માતાઝિ મારી ખોલાવ્યાછે પ્રીતે.ટેક

પ્રત આંદ્રાએણુ ઉજ્જવ્યું તેથી, ધોડા દેવો મહિત માજ. — ગુરુજી.
વગે માકલજો એવું કહ્યું મુજને, માટે પોહોચોને મહારાજ. — ગુ.

મેહેતાજી—

[રાત ન સારી આઇ નોંદ—એ રાહ.]

જાગીધું કુંવરજી હું જલદી તમારે ઘેર,

મસ્તી ન કરે છોકરા સંભાળજો તે પેર

(ભય છે.)

સદેવંત—સાંભળો છોકરાઓ તમને ખુશી કરવા કાજ,

ધરધું એવું મન થકી કે, છુટી આપું આજ.

બહીક તમે ન રાખજો, મેહેતાજીની લગાર,

જે કેહેશે એ તમને તેજો, જવાબ હું દેનાર.

(છોકરાઓ ભય છે.)

સાવલીંગા—

(સદેવંતની પાસે આવીને.)

[શાદોએ જુલુવએ ગુલકામ મુખારક હોવે —એ રાહ.]

હતી ઉમેદ મન વિષે, તે પુરી કીધી ધધરે,

દરશન વિના પ્રીતમ તારા, દિલડું તો ઝુરી મરે.—ટેક.

અંતરમાં છે તલખના સદેવંત તારા નામની.

પરણું સાથે તારી જો, હધડું માર તો કરે.—હતી.

પાલમ તમે કહ્યું હતું, હું તેડી લાવીશ ગોરને,

કરણું લગ નિશાળમાં ધરી પ્રેમ અંતરે.—હતી.

હજી ન ગોંર આવીઓ, વખ નિકળો ગયો ધણો,

આવી કોઇ દેખશે તો, અર્થ એક નહીં મરે.—હતી.

સદેવંત—ધીરજ તું ધર મનમાં જરા, ગોર હમણા આવશે,

વીધી ગાંધર્વ લખની, પરણવશે જલદી ખરે.—હતી.

(એક કાણીએ નિશાળોએ પ્રવેશ કરે છે.)

સાવલીંગા—કાંણીઆ આવે છે હુરચો, વાત કરશે શુર કને;

એતે પિતા જો માહુરો, તો લખમાં વિધન પડે.—હતી.

(સદેવંત કાંણીઆને મારે છે; કાંણીઆ નાસી જાય છે; સદેવંત તેની પાછલ જાય છે; સાવલીંગા નિરાશ થઈ પોતાના ઘેર જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો. (સદેવંતનો મહેલ.)

સદેવંત—(ઉદાસ થઈને.) બેત.

આ દેવ! આ દેવ! શું કહું તુજને,
શું પ્રીયા વિશેષે રખડાવીશ મુજને.
મુજને દુખી કરવા શું માંડ્યો છે ધલાજ,
ત્યારે બોલ, તેં શા માટે આપું મોટું રાજ.
એવો અપરાધ મેં શા કીધો તારો,
પાડેછ વછવો મુજ પ્રીયાથી મારો.
ખરા અંતઃકરણથી હું ચાહું છું જોને,
બહીકણ વાણીઆઆ શું લખ જશે તેને.
આ દયાળુ દાતાર આ કેવો તારો ન્યાય,
કરતાં દુખી અમને નથી આવતી દયા.
કાલેજ પરણનાર હતી સાથે મારી,
તેને શું પરણશે કંજુશ વેપારી.
સાવલીંગા, સાવલીંગા, તુજવિનાં ફરવું,
હજાર ધણું સારું છે તેથી મરવું.

(એક ઠાસ કાગળ આપી જાય છે.)

શું હશે એમાં? કેમ લાવી છાં?

શું મુજ પ્રિયાની લખેલી આ પ્રેમ પત્રીકા ?

ઓ હમેદ, હમેદ, તું બચાવેછે હમેદ !

વાંચું આ કાગળ કે પામું કાંઈ ભેદ.

(વાંચે છે.)

ભાગ હોરી.

પ્રીતમ વેહુલા આવજો રાતે, માતાનો મંદીર સાર.—ટેક.

આપ વિશેગે ઝુરી હું મરું છું, નહી કોઈ બચાવનાર;

તેથી અરજ મુણી તું દાસીની, મળવાને થાને તૈયાર.—પ્રીતમ.

મુજ પિતાને જાહેર થયું મર્મે, ખીના બની જે નીશાળ;

કાંણીએ કાળ મુખે ફહી દીધું, વીતી આપણી સાર.—પ્રીતમ.

મંદ્યાંકાળે સાથે લઈને સામગ્રી, ગાંધર્વ લગનની સાર;

ફરા ફરી લેશું આપણે એકલા, પછે ન ચિંતા લગાર.—પ્રીતમ.

(વાંચનાં પછી.)

[શુભ ભાગ રહ્યો તોરે આઠ પહર—એ રાહ.]

તુજ કારણ હું પ્રીય આપું તહીં,

ફરું જોગી થઈ જો મળે તું નહીં.—ટેક.

ફરી લખ તીઆં આજ આપણનાં,

પછી પાનજ પ્રીતીનું કરવું સહી.—તુજ.

છે હમેદ પ્રિયાને જે મળવા તણી,

પ્રભુ પાર ઉતાર તે સહાય થઈ.—તુજ.

પ્રવેશ ૬ ઠો. (ગામનું પાદર.)

(સાવલીંગા માતાની પુજા કરવા જાય છે.)

સાવલીંગા—[હમકુ છાંડ ચલે બન માધુ.—એ રાહ.]

પ્રીતમજીને મારે મળવાને જાવું, મન આનંદિત કરવાનરે.—ટેક.

ઘણાં દિવસના નેત્ર વિચારીને, દરમનનું પાપ કરવાનેરે;
 મનરે મોહનથી મારાં લખરે આંખે, હુતેથી આદરવાનેરે.—પ્રીત.
 સહાય પ્રભુ આજ કરજે અમારી, અદકા વીધન નડે અમનેરે;
 તેથી તું તારીને આંખે દયાળુ, અર્થ દેજે અમ સરવાનેરે.—પ્રીત.
 માત પિતા યયા વેરી અમારાં, લખ ખુશીથી ન કરવા દિયેરે.
 પોતાને ગમે તેની સાથે પરણાવે, જન્મસુધી નાખે દુઃખ દરિયેરે-પ્રી.
 લાભ ન જીવે પુત્ર કે પુત્રીનો, નામ ને પૈસામાં જઈને મરેરે;
 ખુદો, કાણો, હોય લુલો કે લંગડો, ખીસાં પોતાનાં ભરવાનેરે.—પ્રીત.
 તેવી વિપત આવી પડી મુજ ઉપરે, આણગમતાથી વરવાનેરે;
 મુજ મન માન્યું સદેવંત સાથે, લખ હુતેથી કરવાનારે.—પ્રીતમજી.
 તેથી મેં નિશ્ચે કીધો મરવાનો, દાસીએ ન દીધી મરવાનેરે;
 મુજરે વેશ રૂપાશને તે પરણી, સુખણી મુજને કરવાનેરે.—પ્રીત.
 (ભય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો. (માતાનું મંદીર.)

(સદેવંત આવી ધુંટાણભર ખેસીને માતાની પ્રાર્થના કરે છે.)

સદેવંત—[ગુલ અમનમે બોધુ છુપા બડા રોરો હૃદયે—એ રાહ.]
 કરી પ્રાર્થના માગું તુજ પાસ માતાજી આંખે;
 યાય મુજ પ્રિયાથી મેલાપ સહાય તું થાજે.
 સહુ ઘણા દિવસથી દુઃખ વિચોગનું ભારી;
 બળી છાતી યમ છે રાખ કામજવરે કારી.
 કરીએ તૈયારી કરવા જ્યારે લખ;
 આણમિંતજી તેમાંહી આવી પડે વિશ્વ.

તેથી મેહર કરી, આ માત પૂર હવે આશા,
જયે હવે તો જીવ થાય જો નિરાશા.

(અંદરથી દરવાજો બંધ કરી મુઠ્ઠા જાય છે. સાવલી ગા પ્રવેશ કરી
મંદિરના દ્વાર ઠોકે છે, પણ કોઈ જવાબ આપતું નથી એટલે)

સાવલી ગા—[મોજાસે પધારો મહારાજ માણીગર મોજાસે પધારો.—એ રાહ.]

વેહલા ઉઘાડો ને દ્વાર, સદેવંત વેહલા ઉઘાડો,
એકલી ખીહું છું હું બહાર, સદેવંત વેહલા ઉઘાડો;
મોટે જગાડો ન વાર, સદેવંત વેહલા ઉઘાડો.—ઠેક.
છે મનથી તું જ મશકરી, જીવજ મારો જાય;
ઉભી રહું છું એકલી, તેમ તેમ હૃદય ચીરાય.—સદેવંત.
માત, પિતા મેં પર હર્યા, તજી નાત ને જાત;
તમ અર્થે બની પેલડી, આવી માંજમ રાત.—સદેવંત.
હવે હૃદ યદ્ય પાલમાં, દરશણ ઝટ દ્યો આપ;
શક્તિ મહન કરવા નથી, તમ વિયોગનો તાપ.—સદેવંત.

(આસપાસ કોઈ નજરે પડતું નથી, તેથી દેવલની ઉપરના
બાજેથી અંદર દાખલ થાય છે, બારણું ઉઘાડી નાખે છે.
સદેવંતને નિદ્રાવશ જોઈ તેને જગાડવાની તજવીજ કરે છે,
પણ તે જ્યારે જાગ્યો તહીં ત્યારે નિરાશ થઈ સદેવંતનું
મસ્તક પોતાનાં ખોળામાં લઈ, માતાની સ્તુતિ કરે છે.)

સાવલી ગા—

લલીત છંદ.

અરર અંબીકા માત માહરી, હરખની ભરી આવિતા ખરી,
જ્યમ નિરાશ તેં મુજને કરી, દિનશિશુ દયા ચીત્તા ધરી;
પ્રિતમ ધોર જીધે અહીં પડ્યો, પ્રિય વિયોગ તો કર્મમાં જડ્યો,
જગવતાં નહી જાગતો જરી, દુખાણી માવડી શ્વ મને કરી.
(સદેવંતને.)

પ્રિતમ દામિથી શું રિસાવિઆ ઉદક નેણમાં નાથ આવિઆ,
હૃદય તો બળે છે વિચોગથી, નિરખ દામિને પ્રીય પ્રેમથી.

[મને લંપટને લાગો રખ નામ નામની—એ રાહ.]

હું જાણી તજી પારા, મુંજ પ્રાણુ હારે;

મુંજ પ્રાણુ હારે, મુંજ પ્રાણુ હારે—ટેક.

કાલે જવું જોશે, સાસરે મારે;

તેથી વેગે વાંચી પારા, આવ ત્યારે.—હું જાણી.

(તેનો હૃદયમાં કાંઈ લખ્યો, નિરાશ થઈને બચે છે. સદેવંત
બળે છે, અને સાવસોંગાને જોઈ નહીં એટલે.)

સદેવંત—

એત.

પ્રિયા પ્રિયા, તું કેમ આવી નહીં,

વ્યોગથી તારા બળી મરું હું અહીં.

કેમ બુલી તું તારું આપેલું વચન,

બળી, બળી રાખ થાય છે મારું તન.

ડ્યાં શોધું, ડ્યા દેખું, મુંજ મનને જીતનાર;

દેખાવ દે, દેખાવ, નહીં તો મરીશ આ વાર.

(અકસ્માત થોતાના હાથઉપર નજર પડે છે.)

અરે ! કોણે લખી ભૂંચોઈ મારો હાથ,

શું પ્રિયાએ આવી કીધોઈ વસોપાત ?

(વાંચે છે.)

“સદેવંત, સદેવંત, તુંજ પાસ આવી હું,

જગાડ્યો ધણો પણુ જગ્યો નહીં તું.

જેવી ઉમેદથી આવી 'તી તુજ પાસ,

તેવીજ જતી વખતે થઈ છું નિરાશ.

બમ જે સાથે હતાં મારાં થનાર,

તે સાથે મેં પરણાવી એક દાસી હુશીઆર.
 તો પણ જવું જોઈએ સામરે કાલે,
 નાઉમેદ દુઃખી દિલ, જુરે હવાલે.
 જોઈશ હું જરૂર એક માસ તારી વાટ,
 નહીં આવશે જો તું તો કરીશ આપઘાત.”

(વાંચી રહ્યા પછી બુસ્સામાં.)

ઓ ગાંધી ઓ ગાંધી, આપી ગોળી કેવી બસ,
 માગી મેં જગરણની, તો ક્યો નિદ્રાવશ.
 હા ! ઉમેદ હતી કરવા પ્રિયાથી મુલાકાત,
 તેમાંથી પાડી વછવો કીધો મારો ધાત.
 ઓ સાવલીંગા, સાવલીંગા, ન આપું તુજને છેહ,
 મેળવીશ તુજને હું, કે પાડીશ મારી દેહ.

(જોગો થઈને તેની શોધમાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો. (જંગલ.)

સંદેવંત—

(જોગીને વેશ કરે છે.)

[મત કર માન યુમાન—એ રાહ.]

પ્રભુ કર મારી સહાય, પ્રીયાવિના દુઃખી ખરો હું—ટેક.
 કામરે જવરથી બળી હું મરું છું માટે મેળવ મુજ નારરે.—પ્રીયા.
 પાપ જો પૂર્વે કીધાં હોય મેં તેથી તું મુજને ઉગારરે—પ્રીયા.
 જંગલે જંગલ ફરી બહુ યાદયો, કંઈ ન માથા સમાચારરે—પ્રીયા.

(જવા માંડે છે, પણ તે ટકાણે જો રસ્તા જોઈ ગોળી રહે છે; એટલામાં
 એક મોટા પથ્થરડંપર કંઈક લખેલું; નજરે પડે છે, તે વાંચે છે.)

બેત.

“ડામો માર્ગ છોડી, જમણે આવો સાર,
લજ્યા પ્રમાણે આવવે નિશ્ચે મળશે નાર.
આવશ્યે એજ રસ્તે પારાસુર ગામ,
જ્યાં આવવાથી પુરી થશે તારી હામ.” (વાંચ્યાં બાદ.)
અચીત, અચીત, આ અક્ષર સાવલીંગાના છે;
જરૂર, જરૂર જાણ હવે એજ રસ્તે. (ભય છે.)

પ્રવેશ હમો. (નદી કિનારે પારાસુર ગામનું પાદર.)

(સદેવંતના હાથમાં લખેલું છે તેથી પશુપ્રમાણે નદીમાં માં બોળીને
પાણી પીએ છે, એટલામાં સાવલીંગાની દાસી પાણી ભરવા
આવે છે અને સદેવંતને એ પ્રમાણે પાણી પીતો જોઈને.)

દાસી—(સ્વગત) [અરે લાલદેવ ઇસ તરફ જલહી આ—એ રાહ.]

અરે આ અજબ જેવી દીસે છે વાંત,

પીએ પાણી માઢે ન બોળે એ હાથ;

જઈ પાસ તેને પુછું વાત એ,

શા માટે પાણી પીએ એમ તે.

(સદેવંતને) અરે ! આ જોગી તું દિવાનો થયો,

કે પાણી પણ પીતા તું, બૂલી ગયો;

કરીને કૃપા વાત સાચી તું કેહે,

શા માટે તું જોગીને વેશે ફરે ?

સદેવંત—હું પુછું તને આ બલી બાઈવાત,

માથે માચું કહી દે સુંદરી ખરેખાત;
ફરે છે કોની આણુ આ નયનાં,
મુખી કે દુઃખી કોણુ વસે છે હ્યાં ?

દાસી—

[ખલકનારે ખુદા ખાવી દ—એ રાહ.]

વીરમદે રાજ કરે છે હ્યાં, સર્વમાં દુઃખી સાવલીંગા;
હું દાસી ધર તણી એના, તેથી જાણું છું એ ખીના.

સદેવંત—અરે ખાઈ કરી કૃપા, ખખર કેહે સાવલીંગાને જ;
મદેવંત વેશ જોગીને, કારણ તારેજ આવે છે.

દાસી— ચાલો માથે તમે મારી, ચિંતા મનથી વીમારી;
મેલાવું સાવલીંગાથી હું, તને જે છે અતી પારી.

(ખાંને નય છે.)

પ્રવેશ ૧૦ મો. (સાવલીંગાને મેહલ.)

સાવલીંગા—(ઉદાસ થઈને એકલી.)

[સુધીઆણી દેખ જાણી નરનારી ભણારે—એ રાહ.]

દયા આણી દીલજની, તમે આવી મળોરે;

પ્રીયા દુઃખી છે તમારી—મળો દયા.

આપ વીયોગે બળી હું મરું છું;

તેથી તમે જલદી આવી મને રહાય કરોરે.—પ્રીયા દુખી

[સંઘર્ષાં કે ચોત્ર બીન પ્રીતમ પ્યારે—એ રાહ.]

પ્રીતમ વીયોગે ઝુરી મરું હું, મળવું મન લલચાવેરે—ટક.

મધ્ય મધ્ય રાત્રે હું ઝબકી ઉઠું, નયને નીંદ્રા ન આવેરે;

વેરી નેત્ર નથી ભિગા મળતા, સ્વપને પીયુ દરશાવેરે—પ્રી.
 ઇશ્વર પાંખ આપે જો મુજને, કરું ન હાલે આવેરે;
 પોંહાંચું પલકમાં પ્રીતમ પાસે, હોતે દૈવે લગાવેરે.—પ્રી.

(સદેવંત પ્રવેશ કરે છે અને સાવલી ગાને યોધ આનંદથી તેજોને
 ભેટવા જાય છે, એટલામાં રૂપાસા આવી પોંદાયે છે.)

રૂપાસા—(સાવલી ગાને) ખેત.

મધુર, ઝો નીર્લજ, કરેછ શું એ કામ,
 પત્ની થઇને મારી, ખોળેછ મારું નામ.
 (સદેવંતને) ધાસ્તી નથી કુછ, શું કોઇની લગાર ?
 અપ્પાડું સ્વાદ તને, જલદી આ વાર,
 (મીપાઇઝોને) મીપાઇઝો મારા આવો, જલદી તમે અહીં,
 બાંધી ઝેને (મુસ્કે) જાઓ, રાજપાસ લઇ.

(ભઇ જાય છે)

પ્રવેશ ૧૧ મો. (રાજસભા.)

(વીરમદેરાજ રાજ્યાસનઉપર બેઠેલા છે. પ્રધાન, વજીર, કોટવાલ વગેરે
 દરબારીઓ તથા રૂપાસા શેઠ પણ હાજર છે. મીપાઇઝો
 સદેવંતના હાથમાં બેડી નાંખી તેને કેદી કરીને
 લઇ આવે છે.)

રૂપાસા—(રાજાને.)

[અરે માલદેવ યે તુને કયા ક્રિયા—એ સહ.]

અરે રાજાજી હું કરું છું પ્રણામ, અરે એક માટું આવી પડ્યું કામ;
 પરણ્યો છું પત્ની એક સાવલીંગા, જતો તો તેનાં ઘરમાં જોગીડા આ.

મારાં ઘરમાં તે શા મોટે ગયો, હરે જો અપરાધી તો શીક્ષાજ્ઞ દો.

વીરમદેરાજા— અરે જોગી તું જલદી કેહ માચી વાત;

ખોટું કહીશ તો થશે તારી ધાત.

જરા તારા મનમાં તું ખીતો ન હ્યાં;

માચા તરફનો થશે મારા ન્યાય.

(સદેવંત રાજા વીરમદે અગળ ધુંટણબર ખેસો.)

સદેવંત— [કહું કયા ફલકકા સતાયા હું મેં—એ રાહ.]

કહું શું નશીએ દુખીએ કીધો છે,

એખ પ્રીયાને વીચોગે લીધો છે.—ટેક.

હતી જે પ્રીયા ગામમાં પાસ મારી;

લાવી એણે મુજને જખમી કીધો છે.—કહું.

હવું જેનું દીલ પાર્શ્વમાં સાથ મારી,

લઈ આવી એણે કીધી દુખઆરી.—કહું.

પીતાએ તેના એમ કહ્યું માવલીંગાને,

પરણવું જોશે તારે રૂપાસાને.—કહું.

નહી આણું કંઈ માવલીંગાનું ત્યાં જ્યારે,

મરવાનો નીશ્વરે એણે કીધો ત્યારે.—કહું.

કહ્યું આવીને દાસીએ તેવે ત્યારે,

હું પરણું રૂપાસાને વેશે તમારે.—કહું.

ખચાવી રૂડી દાસીએ ખારી મારી,

હજી તે મુજ અર્થે રહી છે કુંવારી.—કહું.

કરીને કૃપા મુજપરે માવલીંગાને,

કરીદે હવાલે હવે જલદી મારે.—કહું.

રૂપાસા— (ગરહ મને હીલ સનમકુ દીધા—એ રાહ.)

સુણો રાગજી જોગી એ કરે છે ખોટી વાત.—ટેક.
કરે છે ખોટી વાત રાગ, કરે છે ખોટી વાત;
હજારોના દેખતાં પસર્યો હું, આવર્જીગાની સાથ.—સુણો.
જો મરજી હોય તમારી, કરવા ખરેખાત;
તેડાવું હું દાસી મારી, કહેશે સાચી વાત.—સુણો.

વીરમદેરાજ.—(સીપાઇને) [અરે લાલદેવ ઇસતરાફે કલામ.—એ રાહ.]

સીપાઇ તું જલદીથી દોડીને જ,
દાસીને આવર્જીગાની લાવ છાં.
(મદેવંતને) ભલા મરદ તું જલદી કેહુ સાચી વાત,
થુર ક્ષત્રી જેવી દીસે તારી જાત.

(સદેવંત રાજાના હાથમાં એક કાગળનો લખોરો આપે છે જે તે
વાંસતાંજ તરતજ આનંદમાં આવા સદેવંતને મેટી પડેછે.)

વીરમદેરાજ—(રૂપાસાને) [ઉપર પ્રમાણે રાહ.]

અરે આ દગ્ગા માર, પાત્રી, ચંડાલ,
મુજ ભાણેજના કેવા કીધા તેં હાલ.
(પ્રધાનને) શાસ્ત્રા પ્રધાન જલદી કરો એક કાજ,
પેહુસામે મદેવંતને સોનેરી માજ.

(બંને જાય છે.)

વીરમદેરાજ—(રૂપાસાને) [ઉપર પ્રમાણે રાહ.]

જો કરશે નહીં પરણી સાથે તારી,
લમ આજે કરી આપીશ ફરી.
હશે જેની સાથે ખરી એની પ્રીત,
પણાવીશ હું તેની સાથે ખચીત.

(સીપાઇ દાસી સહિત પ્રવેશ કરે છે.)

વીરમહેશજી—દાસીને)

[મોરી ગદગ્ધા લચક લચક ચલત મોહન આને—એ શહ.]

સયાણી દાસી સાંચુ ખોલંતા, સુખણી તું તો થાય.—ટેક.

ખીક રાખંતા, ખોટુ બાખંતાં જીવ તારો જાય.—દાસી.

કોણુ પરણી રૂપાસાને કહી દે ને મુજ પાસ.—દાસી.

દાસી— [સાહેબોન પછસે શેર મહલો ના બેચુ'ગી—એ શહ.]

રાજ વાત કહું છું સાચી, પરણ્યો સાથ મારી એ,
પરણ્યો સાથ મારી એ, પરણ્યો સાથ મારી એ.—ટેક.

લજ તો મારાં થયા આ રૂપાસાની સાથ;

ચોરી ફરા માર ફર્યો છે, મેલવી મુજસુ હાથ.—રાજ.

સાવલીંગાએ સાથે વરવા, કરતી 'તી નીજ ધાત;

જીવ બચાવવા બાધતણો, મુજ બદલે દીવો હાથ.—રાજ.

રાજ—ખોલ એ રૂપાસા, તને પુછું ખરેખાત;

પરણ્યો છે તું આની સાથે, કે નહીં કેહે તે વાત.

દાસી—રાજ વાત કહું છું સાચી, પરણ્યો સાથ મારી એ.

રૂપાસા—લજ ક્રીયા કરતી વખતે, ખખર પડે તે કેમ;

ધુંધટ તાણી પડ્યે ખેસે, કેમ પડે નજરે.

દાસી—રાજ વાત કહું છું સાચી, પરણ્યો સાથ મારી એ.

રાજ—ખાતરી મારી થઇ ચુકી, તું પરણ્યો દાસી સાથ;

ચેન કરે દાસીની સાથે, સાવલીંગા નહીં મળે.

દાસી—રાજ વાત કહું છું સાચી, પરણ્યો સાથ મારી એ,

રાજ—દાસી, વેહલી જઈને સાવલીંગાને તેડી લાવ;

પરણાવું હું મારે હાથે, આજ સદેવંતને.

દાસી—રાજા, ખુશી થઇ હું બહુ, આખર થઇ એની કૃતે.

(પ્રધાન તથા સદેવંત આગે છે.)

રૂપાસા—(મદેવંતને) [તુજે જે શોખ મીલતેકા—એ રાહ.]

ખખર નહી મુજને તારી, કે છે એ તુજ તણી પ્યારી,
અજાણે દુઃખ સહ્યું છે જે, ક્ષમા તેની મને કરજે.

(દાસી આગે છે.)

સદેવંત—મેહેનત લઇ દામી એ ભારી, ખચારી મુજ તણી પ્યારી,
તેથી માની તું મારી વાત, પત્ની જાણીને દેજે હાથ.

(રૂપાસા અને દાસીનો હસ્તમેલાપ કરાવે છે, સદેવંત આગે છે, અને આનંદથી સદેવંતને બેઠે છે.)

સદેવંત [જનોઆ એસી મન યોસો—એ રાહ.]

તું મારી પ્યારી હવે થઇ મારી, તુજરે વિશેગે સહ્યું દુઃખ ભારી-ટેક
જોગીને વેશે કર્યો હું જંગલમાં, સહ્યું સંકટ મરે ઘણું ત્યાં-તું.

સાવલીંગા—થયેલી વાલમ વાત સર્વે વીસારી,

પ્રીતેથી મુજને કરી રાખ તારી.—તું મારી.

વીરમદેરાજા.—સદેવંતને સાવલીંગા સાથે હસ્તમેલાપ કરાવીને.)

[અરે લાલદેવ એ તુજ કયા હુવા—એ રાહ.]

ખુશીથી કરી આપું છું હું જગન, કરો મોજ નીર્ભે થઇ મન મગન.

પ્રભુ જોડું રાખે તમારું અમર, કરો રાજ નીતીથી પૃથ્વી ઉપર.

જીલમ ડોઢપર નવ કરો કલ્પય, દુખીયા તણી સહાય કરવી મદાય.

સાવલીંગા—(સદેવંતને)

[ઘરસે થા કોન યોદાકે લીચે લાયા મુજકો—એ રાહ.]

મનમોહન કેવા ખુશ તારા હાલ આ,

અગાઉ હતો તેથી થયો તું મેહાલ આ.

એવો બળાપો કરીયો કેમ કારણ મારી તે,
 ઘડી એક મનથી ન તારી પ્રીયા વીઝારી તે.
 હવે કર જોડી પ્રભુનો ઉપકાર માનું હું,
 અંતે તેની કૃપાથી તુજને ખારા પામી હું.

સદેવંત—ખરા અંતઃકરણથી કહું છું ખારી વાત આ,
 ચાલો સર્વે મળી કરીએ પ્રભુની પ્રાર્થના.

સદેવંત અને સાવલીંગા—(ધ્વજ પ્રાર્થના.)

[અંદરે જોરા તારે ઝોઢણે મેવાડેરે મલ્લોન—એ રાહ.]

કરીયે પ્રભુજી પ્રાર્થના કે નામી તુજને શીશ.—કરીયે.

દયા સીધુ દીન બંધુ ભક્તનો દાતાર,
 માયે મને સેવે તેને, ઉતારે ભવ પારરે.—કરીયે.

દયાન ધરે ભક્તિ કરે, હસ્થથી મન માય,
 જેવી જેની તેવી તેની, પુર્ણ કરે તું ત્યાંયરે.—કરીયે.

મહીમા તારો સચ્ચીદાનંદ, જીભે કહ્યો ન જાય,
 મુજ અદ્ય મતીથી તારા, ગુણ કેમ ગવાયરે.—કરીયે.

તું માયાજી, તું દયાજી, તુજ કળા અપાર,
 પાપીને તું દંડ કરે છે, ધરમીનો દાતારરે.—કરીયે.

વીયોગી પ્રીતમ પ્યારીનો, થયો છે મેલપ,
 મંકટ મહીને અંતે માળ્યા, એ તારો પ્રતાપરે.—કરીયે.

